

Хоріщенко Юлія Валеріївна,
здобувачка ступеня вищої освіти
бакалавра ННПП Національної академії
внутрішніх справ

Науковий керівник:

Чижов Денис Анатолійович,
професор кафедри конституційного права
ННПП НАВС, доктор юридичних наук,
доцент

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ПРАВ ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Конституційні права людини є основою для існування демократичного суспільства, оскільки вони гарантують громадянам захист від безпідставного втручання держави в особисте та суспільне життя. Однак, у випадках надзвичайних ситуацій, зокрема за умов воєнного стану, держава може запроваджувати обмеження на окремі конституційні права задля підтримки безпеки та стабільності. В Україні правовий режим воєнного стану визначається Конституцією та Законом України «Про правовий режим воєнного стану», а його головною метою є захист державного суверенітету, територіальної цілісності та безпеки. Проте введення воєнного стану породжує низку питань стосовно дотримання прав людини та потенційних зловживань владою.

Воєнний стан – це особливий правовий режим, який запроваджується в країні або на її окремих територіях у випадках збройної агресії, загрози нападу або серйозної небезпеки для державної незалежності, територіальної цілісності та національної безпеки. Введення воєнного стану дає державі право на тимчасове обмеження певних прав і свобод громадян, а також на здійснення низки заходів, спрямованих на захист держави від зовнішніх чи внутрішніх загроз.

Основні характеристики воєнного стану:

1. Головною метою є забезпечення національної безпеки, захист територіальної цілісності та суверенітету держави. Він дозволяє ефективно організувати оборону країни, мобілізацію ресурсів і вжиття спеціальних заходів для протидії агресії чи іншим загрозам.

2. Обмеження прав і свобод. Під час воєнного стану можуть бути тимчасово обмежені конституційні права і свободи громадян, зокрема свобода пересування, право на зібрання, право на приватну власність. Однак деякі основні права, наприклад право на життя та заборона катувань, не можуть бути обмежені за жодних обставин.

3. Повноваження органів влади. Органи державної влади, військове командування та військові адміністрації отримують розширені повноваження для

здійснення заходів з безпеки, а також можуть брати на себе функції, які в умовах мирного часу виконують інші органи.

4. Тимчасовість і контроль. Воєнний стан є тимчасовим і визначається конкретним періодом, який може бути продовжений або скасований відповідно до змін у ситуації. В Україні введення воєнного стану має бути схвалене Верховною Радою протягом 48 годин після його оголошення Президентом.

5. Законодавче регулювання. Воєнний стан в Україні регулюється кількома основними законами та нормативно-правовими актами: Конституцією України, Законом України «Про правовий режим воєнного стану» та указами Президента. Законодавство чітко визначає порядок введення воєнного стану, обмеження прав громадян та процедури контролю за виконанням цих обмежень.

6. Міжнародні стандарти. У міжнародному праві воєнний стан регулюється нормами, що гарантують основні права людини навіть в умовах надзвичайних ситуацій. Наприклад, країни, що вводять воєнний стан, повинні дотримуватися міжнародних угод, таких як Женевські конвенції.

Отже, воєнний стан є складним і багатограним правовим режимом, який дозволяє державам вживати надзвичайних заходів для захисту від зовнішніх загроз, проте потребує жорсткого контролю і обмеження зловживань з боку органів влади.

В умовах воєнного стану можуть бути обмежені такі права громадян:

- Свобода пересування. У разі оголошення воєнного стану можливе введення обмежень на пересування, наприклад, через встановлення комендантської години або заборону виїзду з країни.

- Свобода мирних зібрань. Можуть бути заборонені масові заходи, такі як мітинги та демонстрації, щоб зменшити ризик виникнення громадських заворушень.

- Право на свободу слова. Уряд може обмежити доступ до певної інформації, яка може загрожувати національній безпеці.

- Право на недоторканність житла та приватність. Держава може здійснювати контроль за листуванням і телефонними розмовами з метою захисту своїх інтересів.

Ці обмеження повинні бути чітко визначені та відповідати загрозам, що постають перед державою. Такі заходи мають бути тимчасовими і скасовані після завершення воєнного стану.

Водночас є певні права, які залишаються захищеними навіть під час воєнного стану. Це:

- Рівність усіх перед законом. Усі громадяни мають однакові конституційні права та свободи, незважаючи на різні ознаки, такі як раса, стать, релігійні погляди, соціальний статус або майнове становище тощо.

- Громадянство. Ніхто не може бути позбавлений свого громадянства або права його змінити. Громадян України не можна висилати з країни або передавати іншим державам, а держава зобов'язана забезпечити захист своїх громадян, які знаходяться за кордоном.

- Право на життя. Кожна особа має невід'ємне право на життя, яке є основним і повинно бути захищене державою. Ніхто не може бути безпідставно позбавлений

життя, і всі рішення, що можуть вплинути на життя людини, повинні проходити через відповідні юридичні процедури.

- **Право на гідність.** Гарантоване право на повагу до людської гідності означає, що жодна особа не може піддаватися катуванням, жорстокому, нелюдському або такому поведженню, що принижує її гідність

- **Свобода і особиста недоторканність.** Кожна людина має право на особисту свободу та захист від довільного затримання. Арешт або утримання під вартою можуть відбуватися лише за рішенням суду, за винятком випадків, коли терміново потрібно запобігти скоєнню злочину.

- **Право на власність.** Кожен має право володіти, користуватися та розпоряджатися своєю власністю. Примусове вилучення майна можливе лише за рішенням суду з повною компенсацією вартості, що захищає громадян від довільного позбавлення їхньої власності.

- **Право на житло.** Держава гарантує кожному громадянину можливість мати житло, особливо підтримуючи тих, хто потребує соціального захисту. Громадяни можуть будувати, купувати або орендувати житло на вигідних умовах, створених державою.

- **Рівноправність у шлюбі та родині.** Подружжя має однакові права та обов'язки в шлюбі, що ґрунтується на добровільній згоді між чоловіком і жінкою. Батьки зобов'язані забезпечувати своїх дітей до досягнення ними повноліття, а повнолітні діти повинні піклуватися про своїх непрацездатних батьків.

- **Рівність прав для дітей.** Усі діти мають рівні права, незалежно від їхнього походження, статусу батьків, а також від того, чи були вони народжені в шлюбі чи поза ним. Це гарантує дітям рівний доступ до освіти, медичних послуг та інших прав.

- **Право на судовий захист.** Громадяни мають можливість оскаржувати в суді будь-які дії або бездіяльність органів влади чи їхніх представників, які порушують їхні права.

- **Право на відшкодування шкоди.** Кожен має право на відшкодування матеріальної або моральної шкоди, завданої незаконними діями або бездіяльністю державних органів чи посадовців під час виконання своїх обов'язків.

- **Право на юридичну допомогу.** Кожна особа має право на отримання юридичних послуг, які в окремих випадках можуть бути надані безкоштовно. Громадяни мають можливість обирати адвоката для захисту своїх інтересів.

- **Заборона на подвійне покарання.** Ніхто не може бути притягнутий до відповідальності за одне й те саме правопорушення двічі. Це забезпечує захист від повторного переслідування за ті ж дії.

- **Презумпція невинуватості.** Людина вважається невинною, поки її провина не буде доведена в установленому законом порядку. Держава зобов'язана відшкодувати збитки у випадках безпідставного засудження.

- **Свобода від самообвинувачення.** Ніхто не зобов'язаний давати свідчення проти себе або своїх близьких. Підозрюваний має право на захист, а засуджений — на всі права, що належать громадянам, за винятком тих, що обмежені законом.

Ці права є абсолютними і не можуть бути обмежені за жодних умов. Дотримання їх є надзвичайно важливим для підтримки основ демократичної системи, навіть у складні часи.

Держава повинна забезпечувати контроль за тим, щоб обмеження прав були законними та відповідали загрозам. Основний нагляд здійснюють державні органи, зокрема Верховна Рада України та Уповноважений Верховної Ради з прав людини. Ці установи повинні стежити за дотриманням прав громадян, навіть у умовах надзвичайної ситуації.

Уповноважений Верховної Ради України з прав людини проводить моніторинг дотримання прав людини під час воєнного стану, фіксує випадки порушень і може звертатися до суду у випадках незаконних обмежень. Омбудсмен також має можливість контактувати з міжнародними правозахисними організаціями, щоб привернути увагу до ситуації з правами людини в країні.

Україна є учасником ООН та Ради Європи, що зобов'язує її дотримуватись міжнародних норм захисту прав людини, навіть у період воєнного стану. Наприклад, Міжнародний пакт про громадянські та політичні права допускає обмеження прав, але лише в обсязі, необхідному для забезпечення безпеки. Моніторинг дотримання цих норм здійснюють міжнародні організації, які можуть втрутитися у випадку виявлення серйозних порушень.

Однією з основних загроз під час війни є ризик зловживання владою під виглядом обмежень, пов'язаних з надзвичайною ситуацією. Такі дії можуть підірвати довіру до державних органів і створити загрозу для демократії. Тому важливо забезпечити адекватний контроль з боку незалежних інституцій, таких як омбудсмен та судова система.

Щоб уникнути зловживань і гарантувати дотримання прав людини навіть у складні періоди, доцільно розробити чіткіші механізми контролю. Наприклад, важливо забезпечити:

- Прозорість державних дій. Важливо, щоб органи влади регулярно повідомляли громадян про обмеження їхніх прав, мету таких обмежень та терміни їхньої дії.
- Громадський контроль. Необхідно співпрацювати з громадськими організаціями, що допоможе врівноважити державні повноваження та права громадян.
- Розвиток системи судового захисту. Забезпечення доступу до судів навіть під час воєнного стану є критично важливим для справедливого захисту прав громадян.
- Міжнародна підтримка. Активне залучення міжнародних організацій сприятиме захисту прав людини на світовій арені.

Захист прав людини в умовах воєнного стану є критично важливим для підтримки демократичних цінностей навіть у найскладніших ситуаціях. Хоча держава має право тимчасово обмежувати певні права, ці обмеження повинні бути обґрунтованими та пропорційними. Наявність контролю з боку Уповноваженого з прав людини та міжнародних організацій сприяє дотриманню прав людини і

допомагає запобігти можливим зловживанням з боку влади. Поліпшення правових механізмів дозволить знайти баланс між національною безпекою та правами людини, що є важливим кроком у зміцненні правової системи України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конституція України. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
2. Про правовий режим воєнного стану : закон України. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>
3. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (Міжнародний пакт ратифіковано Указом Президії Верховної Ради Української РСР N 2148-VIII (2148-08) від 19.10.73). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text
4. Про введення воєнного стану в Україні: указ Президента України № 2102-IX від 24.02.2022. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text>
5. Європейська конвенція з прав людини. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
6. Сенаторова О. В. «Права людини і збройні конфлікти»: навч. посібник. МНТУ імені академіка Юрія Бугая. Київ. 2018. https://nlu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/05/msc_6_copy.pdf

Хорунжа Софія Сергіївна,

здобувачка ступеня вищої освіти магістра
ННІПП Національної академії
внутрішніх справ

Науковий керівник:

Чижов Денис Анатолійович,

професор кафедри конституційного
права ННІПП НАВС, доктор юридичних
наук, доцент

ПРОБЛЕМА РЕАЛІЗАЦІЇ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВІЙНИ

Війна завжди має значні наслідки для прав людини. Під час збройних конфліктів найбільш уразливими стають саме цивільні особи, чії основні права та свободи порушуються як з боку воюючих сторін, так і внаслідок загальної нестабільності та хаосу, викликаного війною. Забезпечення прав людини в умовах війни – одне з найважчих завдань для міжнародного співтовариства, урядів та неурядових організацій. Загалом забезпечення прав людини ж невід’ємною частиною в кожній державі, в Україні права людини закріплені Конституцією України та підзаконними актами. Забезпечення прав людини в умовах війни є